

Римска история във времена на Новия завет

I. От република към империя

Около 500 г. пр.н.е. Рим става, поне номинално, република. От време на време се появяват силни лидери, но постоянният страх от автократична власт запазва непокътната формата и до изненадваща степен самият факт на републиканско управление. Въпреки това, през двата века преди раждането на Христос, социалните и политическите проблеми, които последваха след завоюването, направиха управлението на обширната империя все по-трудно въз основа на форма на управление, която се оказва поне горе-долу задоволителна в дните, когато римските интереси бяха ограничени до Италия.

Към първи век пр.н.е. тези социални и политически сложности изискват промяна в политическата структура на държавата и по този начин проправи пътя за борба за власт сред националните лидери на онова време. Но засега никой от претендентите не смееше да приеме титлата монарх. Именно общественият страх, че Юлий Цезар се стреми да приеме титлата и прерогативите на тази длъжност, доведе до убийството му през мартенските иди на 44 г. пр.н.е. Това събитие предизвика състояние на анархия, което продължи близо петнадесет години и което в други моменти би било сигнал за краха на римската власт. Фактът, че такъв резултат не последва, трябва да се дължи на факта, че не е останал нито данъчен народ, нито чуждестранен враг, достатъчно енергичен, за да се разбунтува срещу римската власт. Провинциите останаха бездействащи в този момент на политическа прострация. Макар и засегната от хиляда буша, римската финансова структура остана непокътната през този решаващ период. Това, което беше останало от древния, солиден римски характер и от римските правни и административни умения на по-ниските нива, особено в общините, трябва да се отдаде заслуга за спасяването на Рим като нация и като световно правителство. Въпреки вътрешните сътресения, желязната република устоя.

Вторият триумвират. — Втори триумвират — тоест управление от трима души мъже – се е сформирал във вакуума, оставен от Първия триумвират (виж том V, стр. 37), или по-точно от смъртта на Юлий Цезар. Антоний, привърженик на Цезар, завладява богатството на починалия си колега и командването на войските му в околностите на Рим. Правноплеменникът и наследник на Цезар, Октавиан, тогава осемнадесетгодишен младеж, отстоява правата си и чрез неочаквана демонстрация на политическа проникателност успява да противодейства на нарастващата власт на Антоний. В крайна сметка тези мъже примиряват различията си и сформират съюз, който включва Лепид, друга изгряваща политическа фигура. Този съюз става известен като Втори триумвират. По взаимно съгласие Октавиан, който е приел името Юлий Цезар Октавиан, получава контрол над Италия и някои западни провинции. На Лепид са отредени други провинции на Запад, докато Антоний получава Гърция и Изтока. Тази договореност функционира до 42 г. пр.н.е. и е узаконена от послушен и безпомощен Сенат.

Последвалите политически маневри не донесоха полза на Рим и не постигнаха монопол на властта за никой от съперниците. Лепид беше политически импотентен през 36 г. пр.н.е. и борбата за власт се стесни до Октавиан на Запад и Антоний на Изток. Антоний установи своя щаб в Египет, който все още беше под управлението на древния дом на Птолемей, в лицето на красивата Клеопатра. Царицата управляваше Египет като своя лична собственост и отглеждаше, за несигурно бъдеще, децата си от по-малкия брат-съпруг и сина си от Юлий Цезар. Разривът между Октавиан и Антоний се задълбочи от развода на последния със съпругата му Октавия, сестрата на Октавиан, и последвалия му брак с Клеопатра. Сега се опасяваха, че Антоний възнамерява да се направи цар на Рим, а чужденката Клеопатра да стане негова царица.

Върховенството на Октавиан. — Когато Октавиан се почувства достатъчно силен, той се премести срещу Антоний и го побеждава категорично в голямата морска битка при Акцииум, край западния бряг на Гърция, през 31 г. пр.н.е. По време на битката Клеопатра изтегля корабите си и се завръща в Египет. Антоний я последва, оставяйки генералите си да се измъкнат, както могат.

Пътят към върховна власт сега беше открит пред Октавиан, млад мъж на около тридесет години. На следващата година той нахлул в Египет и победил силите на Антоний. Антоний се самоубил, а Клеопатра, неуспешна в опита си да подчини Октавиан на свой ред на властта на своите чари, по-късно направила същото. Следвайки примера на фараоните и Птолемеите преди него, Октавиан завзел Египет като свое лично владение. Победата над последния му съперник го издигнала до неприкосновена позиция на власт и била подготвена сцената за официалния преход от република към империя.

II. Октавиан, император Август (27 г. пр.н.е. — 14 г. сл.н.е.)

Докато Октавиан събирал нишките на империята, той се грижеше да легитимира всяка стъпка от възхода си към политическа власт. Той поддържал формите на републиканско управление и отначало не правеше опит да претендира за императорско достойнство, въпреки че вече фактически беше император. През януари 27 г. пр.н.е. той е удостоен с титлата август, термин, който изразява едновременно страхопочитание и благодарност за забележителните му постижения. През същата година той получава десетгодишен империум над провинциите, което го прави главнокомандващ на римските военни сили, и доколкото контролът над армията представлява действителната основа на имперската власт (виж том V, стр. 38), историците датират началото на имперската фаза в римската история от тази година. До 23 г. пр.н.е. Сенатът го избира за консул ежегодно, но през тази година му е предоставено върховно проконсулско командване и получава трибунска власт (виж том V, стр. 237). Тези правомощия са били подновявани периодично. По този начин той събира нишките на властта в свои ръце.

Въпреки това, Август продължил да управлява чрез републикански форми. Консулствата бяха запазени, както и трибунатите. Сенатът продължил да управлява, а Август оставил на проконсулите, които били отговорни пред Сената, управлението на по-подчинените провинции. Тези проконсули били „заместниците“ от книгата Деяния (виж гл. 13:7, 8, 12; 18:12; 19:38). Но консулската власт на Август му давала действителна власт над всички провинции.

Управлението на неспокойните райони Август държал в свои ръце. В тези провинции той назначавал легати за свои агенти; управителят на Сирия бил легат на Август. Той също така назначавал прокуратори за свои финансови агенти във всички провинции. В някои по-малки райони прокураторът бил администратор. Новозаветните управители на Юдея (Матей 27:2; Деяния 23:24) били прокуратори, отговорни пред императора, но до известна степен и пред легата на Сирия.

По време на републиката Комитиите, или народното събрание, са били замислени като балансатор на аристократичния Сенат. На практика Сенатът придобива върховната управленска власт за провинциите, докато Комитиите упражняват местна юрисдикция над града. При управлението на Август обаче Комициите стават само форма, а при Тиберий, неговия наследник, са сведени до сянка. Законодателната власт е била запазена за Сената, но дори и този орган е бил подчинен на императора.

След смъртта на Лепид, през 13 г. пр.н.е., Август става Понтифекс Максимус, главен жрец на държавната религия. Това е позиция от голямо политическо значение, главно заради контрола си върху календара и следователно, косвено, върху времето на изборите.

Сега той държеше в ръцете си най-важните религиозни, военни и граждански правомощия; нищо повече не беше необходимо.

Царуването на Август е проспериращо и успешно. Всъщност то спасява Рим от разпад. Империята е управлявана добре и стабилно. Известният *Pax Romana*, или римски мир, е поддържан в огромна империя от разнообразни народи от постоянна армия, вероятно не по-малко от 250 000 души. Относно този период М. Ростовцев коментира: „Опасността от чуждестранно нашествие е изчезнала; ... дори пограничните провинции са престанали да се страхуват от нахлуването на съседни племена. И по този начин престижът на Август, като защитник и пазител на държавата, се издига до непоклатима висота“ (История на древния свят, том 2, стр. 197).

С изключение на въпроса за императорското наследяване, гражданската конституция на Рим беше на стабилна основа. Разширяването на гражданството беше ограничено. Освобождението на робите беше поставено под щателна регулация в името на пазара на труда и обществения ред. Брачните закони били рекодифицирани, а ергенството било наказвано. Различните мерки, предприети от Август за стабилизиране на обществото, спасили Рим за известно време от пълен морален упадък и национално разпадане.

По време на управлението си Август насърчавал завръщането към религията. Това може би не било в полза на самата религия, нито пък в името на старите богове на Рим, в които Август и неговите съветници вероятно не са имали особено доверие. По-скоро е било резултат от чувството, че уважението към боговете и спазването на религиозните обреди са полезни както за хората поотделно, така и за обществото като цяло.

Данъчно облагане. — Преди Август, тоест по време на републиката, данъчната система на римското правителство в провинциите е била чрез публици. Това са били мъже, занимаващи се със събиране на данъци от общините извън Италия. Всеки публикан е сключвал договор да предоставя на провинциалното правителство определена сума пари от своята област. След това той е трябвало да получи тази сума от областта, плюс каквато и сума да може да получи като своя лична печалба и доход. При Август данъчната система е реформирана, така че преките данъци вече не се прехвърлят на публици, въпреки че събирането на някои косвени данъци може да е продължило да бъде на тяхно разположение. „Митарите“, споменати в Новия завет, очевидно не са били римски служители, а дребни събирачи на данъци, наети от Ирод Антипа. Те са класифицирани просто и директно като грешници, мъже, мразени и презирани от населението на Палестина (виж Матей 9:9–11). Вижте том. V, стр. 66.

Комуникации. — Не бива да се пренебрегва историческото значение на транспорта. Мощта на Римската империя и великолепият контрол на легионите над тази империя, най-голямата по площ, виждана досега от хората, трябва да се разбират от гледна точка на великата римска система от пътища.

Много преди Рим да използва морето, за да достигне до завладените и съюзническите си провинции, той е строил пътища, които да свързват града с градовете и провинциите на Италия. Местните материали са били в изобилие. Туфовата скала, която се е оказала толкова ефикасна за къщи и обществени сгради, е била полезна и за пътно строителство. Върху дълбока, груба каменна основа, покрита с чакъл и пясък, са били полагани блокове от туф и, където очакваната употреба го е оправдавала, са били циментирани на място. Близко до градовете, особено Рим, където трафикът е бил интензивен, настилната е била от гранитни плочи. Средната част на пътя е била издигната като дига или тераса и е била използвана за привилегирован или бърз транспорт.

докато коловозите отстрани бяха за локално или по-бавно движение. Пътищата пресичаха хълмове и дори планини и минаваха под арки над клисури и тесни долини, за да ускорят пътника.

Гай Гракх, водачът на народното въстание от 133 г. пр.н.е., е признат за изграждането на пътната система в Италия, след като наследява брат си на власт. Тъй като границите на римската власт са били разширявани през всяка точка на компаса, пътищата от центъра на града са достигали до самите покрайнини на империята.

Август е установил система от пощенски станции, запазени само за ползване от правителствени агенти. Пощенските станции, всяка с по четиридесет коня, са били на разстояние около пет или шест мили една от друга. С помощта на конете, изпращани на пощата, един куриер можел да изминава забележителното за времето си разстояние от сто или повече мили на ден. При император Нерва (96–98) пощите били отворени за общо ползване, а разходите се поемали от императорската хазна. Адриан (117–138) разширил тази привилегия в цялата империя, но по-късните владетели добавили грижата за пътищата към „общите задължения“ – поддръжката на акведукти, таксите за куриерска служба и таксите за преминаващите армии – които вече били тежко бреме на общините.

Тези отдалечени артерии са били предназначени предимно за бързото придвижване на войските към да пазят жизненоважните артерии на империята или да защитават границите ѝ. Следователно, каквото и друго да е пътувало по тези пътища, винаги е имало тежките стъпки на легионерите. Освен това, разбира се, са пътували и велики, и скромни, заети и лежерни, на кон или на магарета, в носилки или пеша, в бързи колесници или в гърмящи каруци. Сред такива пътешественици, през първия век на християнската ера Павел, Петър и другите апостоли сигурно са използвали удобството на римския път, заедно с мира на обединена империя, за изпълнение на своите мисионерски планове.

Слабост и сила на Рим. – Когато противопоставя мира и просперитета на царуването на Август с почти анархията на целия предходен век (виж том V, стр. 36, 37), изучаващият история е принуден да отбележи колко близо е бил Рим до ръба на политически, икономически и социален колапс, когато Август здраво поема юздите на управлението в свои ръце (виж том V, стр. 37, 38). Само римските легиони остават мощна сила за единство. И все пак войниците вече не полагат клетва за вярност (*sacramentum*) на римската държава, а на своя командващ генерал (*imperator*), който чрез личен магнетизъм и лидерство ги води към победа, с перспективите за плячка и плячка. Друг стабилизиращ фактор е елементарното уважение към закона от страна на народа, колкото и упадъчен да е бил в сравнение с предците си. Въпреки продажността и корупцията на държавните служители, те усещат важноста на закона и притежават естествен гений за управление.

Несъмнено силното управление на Юлий Цезар и реформите, които той въведе, също спомогнаха за забавяне на процеса на упадък. Инерцията на неговото управление се запази, докато Август не успя да консолидира контрола си. По подобен начин инерцията на силата на Август преведе държавата през превратностите, съпътстващи безплодния парад на неефективните императори, до по-светлите периоди на владетели като Веспасиан (69–79) и Марк Аврелий (161–180). Царуването на последния е наистина забележително и с право може да се нарече златен век, въпреки прогресивния упадък на римската цивилизация. Влиянието на този златен век помага на империята да премине през царуването на поредица от новоизгряващи тирани, докато силните царувания на Диоклециан (284–305) и Константин (306–337) не дават нов живот на Рим.

Малко добри неща може да се кажат за повечето мъже, които са наследили императорския трон в рамките на века след смъртта на Август. Една от причините за тази ситуация се криеше във факта, че не е бил формулиран ясен и последователен план за наследяване. Тази липса беше присъща на ситуацията. Всички правителствени правомощия на Август (виж том V, стр. 38) бяха лични. От юридическа гледна точка, императорската длъжност дори не съществуваше. Август се стремеше да увековечи натрупването на власт чрез своеобразно наследяване от баща на син. Тъй като нямаше собствен син и по-младите роднини, които биха могли да го наследят, починаха рано, той реши да осинови доведения си син Тиберий, въпреки известна неприязън към него.

Смъртта на Август остави Тиберий като единствения правдоподобен кандидат за императорския пост. Необходимите мерки за осигуряване на неговото възкачване на трона разкриват слабостта на императорската конституция. По-късни императори по подобен начин се стремят да осигурят наследник чрез осиновяване на роднина. Но тази процедура не успява да установи стабилна имперска линия. Вместо това, през първия век на империята, тя довежда до управлението на света жалко слаби мъже. С началото на II век императорите избират наследници въз основа на лични заслуги, а не на кръвно родство, в резултат на което по-способни мъже получават императорско достойнство.

III. Тиберий (14–37 г. сл. Хр.)

Наследникът на Август, Тиберий, е говорен с благосклонност от някои от съвременниците му, неблагоприятно от още повече от тях. С изключение на някои успешни военни кампании, които той не е ръководил лично, царуването му трябва да се счита за слабо. Колкото и усилено да е работил и колкото и съвестно да се е стремил да бъде, той показва малко доказателства, че е разбирал времето си. Той управлявал механично, според установени стандарти, заимствани отчасти от ранния му опит във военен лагер. Той никога не успял да преодолее нападенията на лоши съветници и клюкари.

Една от злощастните черти на неговото управление беше, че съдебното обвинение се превърна в нещо естествено. Нямаше процес на публично преследване. Обвинението се превърна в професия. Всеки гражданин, който е бил свидетел или е заподозрял нарушение на закона, или който е желаел да въвлече някого в такова обвинение, е можел надлежно да го докладва и нарушителят да бъде преследван. При Тиберий се е появил клас професионални обвинители, наречени делатори, които са обвинявали всеки, който би могъл да ги обиди. Въпреки че това, разбира се, е било пародия на правосъдието, Тиберий е оказал подкрепа на системата. Любопитно е, че тази практика е работила срещу самия император, защото той е станал жертва на най-неприятните истории. Отчасти поради тази ситуация репутацията му е пострадала сериозно от ръцете на историците.

Армията.— Мощта на римската армия била забележителна. Известно време легионите били съставени от професионални войници, които се записвали за двадесет години. Вече беше отбелязано, че лоялността на войниците била съсредоточена повече върху техния командващ генерал, отколкото върху римското управление. Войниците обаче били добре обучени и се сражавали всеотдайно. Моралът на армията бил отличен, като отново и отново доказвал, че превъзхожда духа и уменията на вражеските сили. При Август и Тиберий станало обичайно легионите да се разполагат постоянно на стратегически точки в цялата империя, по границата и в завладените провинции. Известно е, че през 23 г. сл. Хр. двадесет и пет легиона от редовни римски войници държали империята в отличен военен контрол. Регионите на Горния и Долния Рейн били държани от по четири легиона, докато в Испания имало само три. Северна Африка, с изключение на Мавритания, която била трибутарно кралство със собствена войска, била държана от два легиона; а Египет се нуждаел само от два. През

В Палестина и Сирия имаше четири легиона. Тракия беше трима царство и имаше свои собствени войници. Имаше два легиона в долното течение на Дунав, два в Мизия и два в Далмация. Този общо двадесет и пет легиона беше допълнен от приблизително същия брой спомагателни войски, което прави общо около 250 000 души, на база 5000 в легион. Те бяха съставени почти изцяло от тежка пехота, въпреки че някои имаха кавалерийски контингенти.

Те също така са имали свои инженерни корпуси, тъй като римляните са разработили ефикасен вид обсадна техника. Всяка група легиони, съставляваща армия, е била под командването на генерал-офицер или император, а всеки легион е бил воден от легат. Легионът, от своя страна, се е състоял от около петдесет центурии, всяка от които е съдържала от петдесет до сто мъже под командването на офицер, известен като центурион.

Религия. – В ранните дни на своето царуване Тиберий се стреми да подобри религиозния живот на своя народ. За тази цел той изгонва култа към Изида, поради моралните злоупотреби, които са били характерна черта на поклонението в този култ. Той също така нарежда прекратяване на еврейското поклонение в Италия и всъщност заповядва изгонването на всички евреи от тази страна. (За дискусия за Тиберий и евреите вижте том V, стр. 65, 66). Той се стреми да унищожи култа към астролозите. Тази многобройна класа изучава слънцето, луната и петте видими планети и чрез заклинания се стреми да осигури божествена помощ от боговете, за които се предполага, че обитават тези небесни тела (вж. том I, стр. 212, 213 и том IV, стр. 763). Усилията на Тиберий да потисне астролозите обаче са неуспешни и в последните години от царуването си самият той става поклонник на техните мистерии. Той се консултира постоянно с тях и става все по-песимистичен и мрачен под влиянието на техните съвети.

Гражданска администрация.— По време на управлението на Тиберий не е имало забележими присъединявания на територии, но той е направил много за консолидиране на контрола над отдалечените провинции. Тракия е поставена под управлението на римски управител и впоследствие е анексирана. Когато Архелай, цар на Кападокия, умира през 17 г. сл. Хр., неговото царство е превърнато в провинция под управлението на прокуратор; по същото време царството Комагена, на източната граница, е поставено под управлението на пропретор. Неспokoйната и богата зависимост на Юдея е поставена под управлението на прокуратор от Август (виж том V, стр. 64) и Тиберий позволява това да продължи. Юдея обаче е била под по-широката юрисдикция на Сирия, а прокураторът на Юдея е бил отговорен пред управителя на тази провинция, чиято столица е била в Антиохия. Самата Сирия е била заобиколена от кръг от донякъде автономни малки държавици, като Халкида, Емеса, Дамаск и Авилини. Вижте Римският свят при раждането на Исус.

Първите девет години от управлението на Тиберий могат да бъдат оценени като добри, а неговото управление успешен. Но около 23 г. сл. Хр. настъпва определена промяна. Сеян, министър на Тиберий, е амбициозен и желае да стане император на мястото на своя господар. За да постигне това, той без колебание сключва различни политически съюзи и се стреми да премахне всякаква подкрепа, която Тиберий би могъл да намери в непосредствения кръг на своите спътници. Личното семейство на императора не е изключение и когато синът му Друз умира след продължително боледуване, историците от онова време са свободни да кажат, че Сеян го е отровил.

Последни години на Тиберий. — Тиберий започна да жъне мрачни плодове от подкрепата си дебататорите, вярата му в астролозите и свободата, която даде на безскрупулния си министър Сеян. Дворецът беше изпълнен със слухове, клюки и гнусни истории, които не пощадиха и императора. Мрачните прогнози на астролозите имаха най-лош ефект върху ума му, а интригите на Сеян заплашваха Тиберий

себе си. Обзет от мрак, от страхове за личното си благополучие и от омраза към самата атмосфера на столицата, Тиберий се оттеглил напълно и никога повече не стъпил в град Рим. Той пътувал, но никога не отишъл далеч в Италия и не заминал в чужбина. Прекарал по-голямата част от останалите тринадесет години от царуването си на остров Капри.

Но дори и в оттеглянето си той не намерил мир. Песимизмът и страховете му го преследвали. Той не бил свободен от машинациите на Сеян, когото в крайна сметка умъртвил. Езиците не преставали да се занимават с императора, просто защото той се бил оттеглил на един красив остров; всъщност езиците били по-заети. Тъй като хората не могли да открият истинските факти от личния живот на Тиберий, се разпространили истории, че той е участвал в диви оргии във вилата си, където се е уединил.

Възрастният Тиберий бил на път, когато се разболял. Той се съпротивлявал на всички опити да му се оказат медицински грижи и участвал възможно най-активно в игрите, които се играели в негова чест. Накрая обаче трябвало да легне. Там му била отказана привилегията да умре от естествена смърт. Разказва се, че Макрон, наследникът на Сеян, и тъстът на Гай, който се очаквал да наследи трона, се погрижили за смъртта на стария император, като го задушили с одеяла.

IV. Гай Калигула (37–41 г. сл. Хр.)

Осиновеният син на Тиберий, Гай, известен като Калигула или „Малките ботуши“, станал император. В младостта си той бил приятел на Ирод Агрипа, внук на Ирод Велики. (За отношенията на Рим с Иродите вижте том 5, стр. 39–41, 63–66, 69).

Този палестински принц бил образован в Рим заедно с други синове на дребни царе, чиито територии били преминали под римско владичество. В столицата той станал приятел с Клавдий и младия му племенник Калигула, и двамата от които били предопределени да станат императори.

Калигула бил слаб, нервен, разпуснат млад мъж, който твърде лесно приел напътствията на Агрипа в деспотичните обичаи на Изтока и по този начин положил неблагоприятна основа за бъдещото си упражняване на имперска власт.

Въпреки това, той започнал управлението си добре. Обявена била обща амнистия, която освободила всички затворници и върнала у дома политическите изгнаници. Нови членове на Сената били набирани измежду богати членове на конната класа. Много жители на провинциални общности получили римско гражданство. Това бил период на забележителен просперитет и определено се харесал на народа.

Но след първата си година Калигула се отдал на разпуснатост. Той не само дал хората скъпи забавления, принуждавайки дори сенатори да участват в игрите; самият той всъщност слизаше на арената, за да играе ролята на гладиатор.

През първата година от управлението си Калигула назначава Ирод Агрипа за владетел на Палестина. Ирод Агрипа I, но го задържал в Рим, за да го има близо до себе си. Малко след издигането на Агрипа до етнархия, чичо му Филип умира и Гай му дава тетрархията на Филип, плюс Авилиния и Келесирия. Вижте Палестина под управлението на Иродианите.

Калигула скоро обявил, че е бог. Той поискал всички да му се покланят и наредил да му поставят изображения в различни общности, една от които била Александрия в Египет, където живеели много евреи. Евреите назначили делегация, под ръководството на философа Филон, да отиде в Рим и да умолява императора да не принуждава народа им да се покланя на неговия образ, тъй като това би било напълно противно на религиозната им съвест. Депутацията се срещнала с Калигула напразно. Нито една от молбите на Филон не била полезна.

Императорът заповядал да се постави неговият образ и заповядал евреите да му се поклонят. Той

беше на път да настоява такъв да бъде поставен и в Храма в Йерусалим, тъй като евреите там бяха готови да се разбунтуват, когато почина през 41 г. сл. Хр.

Калигула се опитвал да управлява. Той се стремил да имитира предшествашите го цезари и да обръща сериозно внимание на дълга. Но той нямал интерес да управлява чрез републикански форми, както са правили Август и Тиберий преди него. Той изпитвал презрение към Сената и желал да управлява не като император или консул, а като цар. Желал да бъде строител. Събарял сгради и ги заменял с други. Построил огромния акведукт, останки от който все още привличат погледа на пътешественика към град Рим. Той възстановил двореца на цезарите с истински ориенталски разкош. Започнал нови пристанищни съоръжения за град Рим в устието на Тибър, които биха могли да бъдат ефикасни, но все още били недовършени при смъртта му. Но той бил прахосник и обеднял хазната, която Тиберий, чрез своята пестеливост, поддържал добре пълна. Той бил импулсивен, непредсказуем и несъмнено психически неуравновесен. Със склонността си към игричивост, той проявил жестокост, която го накарала по едно време да каже, че би искал римският народ да има само една шия, за да може да отсече общата им глава.

Калигула царува само четири години. Смъртта му идва от убийството на офицер от преторианската кохорта, когото той е обидил. Той е напълно изоставен от приятелите си и на Ирод Агрипа е оставено да подготви тялото му за погребение.

Когато до Сената стигнала новината, че Калигула е мъртъв, веднага започнал дебат. какво трябва да се направи с наследяването. Изнасяха се речи, в които се настояваше Рим да се върне към сенаторското управление и да се възстановят старите начини на републиката. Това би премахнало целия проблем с императорското наследяване. Имаше обаче и други, които смятаха, че Рим е просперираше под управлението на един човек, какъвто и да е бил лош под управлението на някои от Цезарите, и че трябва да се назначи наследник на Калигула.

V. Клавдий (41—54 г. сл. Хр.)

След като чули за внезапната смърт на Калигула, преторианските войници се втурнали през двореца да търсят плячка. Един от тях намерил Клавдий, чичото на Калигула, вече петдесетгодишен мъж, да се свива зад завеса в двореца, сграбчил го, извлякъл го пред останалите войници и извикал със смях: „Ето го нашият император!“ Мълвата се разпространила; идеята се затвърдила; и след малко цялата преторианска гвардия се обединила зад Клавдий като император на Римската империя. Така това станало факт и римският сенат не можел друго освен да се съобрази. От този момент тронът на империята станал обект на военна диктатура. Всъщност, не след дълго правото да се назначават императори преминало от преторианците в ръцете на римските войници на бойното поле. Всъщност, в случая с Клавдий, народът вече бил пред сградата на Сената, настоявайки Сенатът да назначи един глава на империята, и когато името на Клавдий било представено пред тях от войниците, Сенатът побързал да го приеме за император. Рим останал под един глава, като военна диктатура.

Клавдий беше странна личност. Той беше нещастен в детството си, осмиван от своите сътрудници и презиран от членовете на семейството си. Не поддържайки нормални, приятни отношения с равните си, той бил принуден да се сближава с слуги и прекарал по-голямата част от живота си в пенсия. Той посвещавал времето си на учене, особено на изучаване на история; писал много, интересувал се от драма и бил нещо като антиквар. Знаел много за това какво се е случило с Рим в миналото, но със сигурност бил откъснат от Рим на своето време.

Гражданска администрация. — Клавдий се стремял да се покаже като внимателен владетел. Той предостави амнистия на политически затворници и изгнаници. Конфискациите бяха отменени. Храмове били възстановени и статуите, които били отнети от тях, били върнати, особено тези, които били премахнати, за да се освободи място за статуите на Калигула. Той наредил някои войски да бъдат преместени през границите на места, където била необходима военна сила, и станал известен с римските колонии, които основал в различни провинции из цялата империя.

Едно от важните неща, които Клавдий постигна, беше реорганизацията на Сената. Той имаше смелостта да отстрани членове, които не бяха в състояние да понесат финансовата тежест, свързана със сенаторския пост. След това попълни списъците с рицари, достатъчно богати, за да отговарят на сенаторските стандарти, като много от тези рицари бяха избрани от провинциите. Това превърна Сената в по-истински представителен орган и помогна на империята да не бъде придатък на голяма община, а огромно политическо образувание, съсредоточено в столица, със свързани градове и провинции, подпомагащи имперското управление.

Преброяване, проведено през 47 г. сл. Хр., показва, че в империята е имало близо 7 000 000 граждани. Това е голямо увеличение спрямо преброяването от 14 г. сл. Хр., което е регистрирало около 5 000 000 граждани. То разкрива как периодите на сравнителен мир и просперитет след Август са спомогнали за растежа на населението. То също така показва широко разпространение на гражданството в цялата империя. Към тази цифра от 7 000 000 трябва да се добави броят на жените и децата на тези граждани, с което общият брой на римските граждани и техните семейства достига около 20 000 000 души, според оценката на Гибън. Отново към тази цифра трябва да се добави големият, неброен брой провинциалисти, които не са притежавали гражданство, и ордите роби, които са населявали римския свят. Въпреки че оценката на Гибън за 120 000 000 души като общо население в средата на I век несъмнено е твърде висока, числото вероятно е било някъде между 80 000 000 и 100 000 000 души (виж Едуард Гибън, Историята на упадък и падането на Римската империя, Дж. Б. Бъри, изд., том 1, стр. 42).

Клавдий, поради своите антикварни интереси, бил истински римлянин по сърце и дух. Около двора му цареше по-малко чужда атмосфера. Отношението му към чуждите народи, т.е. неримляните, беше внимателно, но той търсеше доказателства, че тези народи не са напълно лоялни. Юдеите бяха толерирани и очевидно се отнасяха с тях доста по-любезно, отколкото при Тиберий. Сред тях обаче избухнаха бунтове и в резултат на това Клавдий издаде указ за изгонване на евреите от Рим (виж том V, стр. 71). Сред изселените бяха Акила и Прискила, евреи, с които Павел се запозна, когато проповядва в Коринт по време на второто си мисионерско пътуване (виж Деяния 18:2).

Усърдието на Клавдий в стремежа му да бъде ефикасен император беше удивително. Той беше на бюрото си рано сутрин и късно през нощта. Прекарваше часове във Форума, лично действайки като съдия на своя народ. Те се тълпяха около него, разказваха му проблемите си и искаха помощ за решаването им. Често, когато ставаше да си тръгне, настояваха да остане, докато не се разгледа всеки случай. Той беше усърден в строителна програма, до голяма степен в завършването на работите, започнати от Калигула. Новото пристанище в Остия, толкова полезно за Рим, тъй като тинята запълваше устието на Тибър, беше успешно завършено. Той завърши огромния акведукт, който Калигула беше започнал, и успя да завърши голям тунел за отвеждане на вода до Рим. Британия беше напълно

покорена, а един от водачите ѝ, Карактак, е доведен триумфално в Рим. Друзидизмът е бил потиснат в Галия и до голяма степен в Британия.

Клавдий харчел време и пари за забавление на римското население, но за онези, които го познавали, било ясно, а може би и за тълпата, че това, което правил, било от чувство за дълг, сякаш антикварът продължавал старата римска рутина, вместо наистина да навлиза в живота на хората. Но хазната била изчерпана. Имало недостиг на зърно и народът обвинявал императора за това.

Колкото по-усърдно работеше, за да реши проблемите на народа си, толкова по-отговорен ставаше за техните беди и това му попречи някога да стане популярен владетел.

Личен живот. — Освен това, той беше самодоволен и колкото повече остаряваше, толкова повече Той беше склонен към невъздържание, както в чаша, така и в чиния. Работеше неуморно, както беше отбелязано, а след това преяждаше в тревожен опит да възстанови отслабналите си сили. Здравето му постепенно се влошаваше, а интригите и злините на дворцовия живот ускоряваха процеса.

Клавдий е бил женен четири пъти. Третият му брак, този с Месалина, е бил особено отвратителен. Моралното ѝ поведение не е било подозрително и според разпространена по онова време история, тя действително е преминала през сватбена церемония с един от своите любовници. Месалина е била убита в резултат на изневерите си. След това Клавдий се жени за собствената си племенница, Агрипина, която крои планове синът ѝ Нерон да наследи императорския трон, след като доведеният му баща умре. Това означавало да се отърве от собствения син на Клавдий, който скоро бил екзекутиран. Агрипина скоро се уморила да чака смъртта на съпруга си, която би отворила пътя на Нерон да се възкачи на трона, и накрая уредила Клавдий да бъде отровен. Той погълнал първата ѝ отровна отвара, но дали заради преяждането си, или заради количеството вино, което бил изпил, тя не подействала. Лекар, повикан от Агрипина, сложил отровно перо в гърлото на императора, очевидно под претекст, че ще му донесе гастрономическо облекчение. Клавдий постепенно изпаднал в ступор и починал от ефекта на така приложената отрова. Нерон успял. Датата била 54 г. сл. Хр.

VI. Нерон (54—68 г. сл. Хр.)

Семейството на новия император отдавна е било видно в делата на Рим, произлизайки от плебейската класа около двеста години преди неговото време. Сред клана е имало консули, един от Понтифекс Максимус и няколко генерали. Собственият баща на Нерон е обвинен в много престъпления - кръвосмешение, прелюбодеяние, убийство и държавна измяна. Той се жени за Агрипина, сестра на Калигула, и детето им, Луций Домиций, е Нерон в историята. Бащата умира, когато Нерон е само на три години, майка му е изпратена в изгнание, а леля му става негов настойник. Калигула конфискува наследството на детето, но по-късно Клавдий го възстановява.

Образованието на момчето включваше много вредни неща. Той знаеше добрите обноски, дворцовите етикети, права и прерогативи, но той беше твърде добре запознат с пороците и покварата на времето. Неговото беше нещастие на много добре родени римски младежи: обучението му беше оставено на лошо контролирани слуги. Изключение от това беше наставничеството му от Сенека. Този учител, брат на Галион, който беше проконсул на Ахая, когато Павел беше в Коринт (Деяния 18:12), е роден в семейство на учители и израства като философ, проникателен в материалните неща. Той знаеше как да задържи влиятелни приятели и да се възползва от тяхното приятелство. Неговите принципи бяха добри, получени от стоицизма, който изповядваше. Той знаеше как да живее в лошо време и на лошо място, като същевременно се запази неопетнен. Това, че е оказал добро влияние върху Нерон, което се е пренесло и в по-ранните години на новото царуване, е...

очевидно. Също толкова очевидно е, че влиянието му не е било нито достатъчно добро, нито достатъчно силно. Лошите черти на момчето, глезените, на които е бил подложен, и покварата около него бяха повече, отколкото Сенека е имал способността или може би волята да преодолее.

Друг от ранните любимци на Нерон бил Бур, преториански префект с дълъг опит в двора. Бур бил човек с вродена проникателност, дисциплина и морална чувствителност, изненадваща за човек в неговото положение.

Нерон имал обсесии. Страхувал се от майка си. Страхувал се от Британик, сина на Клавдий, когото Агрипина успяла да отстрани, докато тя прокарвала напред собствения си син. Но когато Нерон бил представен от Бур на преторианците като подходящ наследник на Клавдий, те го приветствали и тогава нямало сила, която да може да оспори това одобрение, със сигурност не и безстрашният Сенат. Нерон бил на около седемнадесет години, когато бил назначен за император.

Агрипина сега поема ролята на императрица, в която Нерон съдейства. Тя язди в императорската носилка със сина си, дава съвети, приема пратеници. Наема отровители, за да отстранят някои, които сякаш ѝ пречат. Тя се стреми напълно да доминира над младия император, сина си. За да противодействат на този майчински контрол, Сенека и Бур се съгласяват да запазят собственото си влияние, като се подчиняват на волята на Нерон. Те смятат, че най-ефективното ръководство може да им бъде дадено, докато се подчиняват на капризите му. Така в ранните години пътят на Нерон постепенно тръгва надолу.

Много от действията му бяха умишлено зли. Той отрови Британик. Той изостави своя съпругата му Октавия за любовница, след което Агрипина взела отхвърлената Октавия под своя закрила. Той отстранил Палад, освободен човек, който бил министър на Клавдий и клиент на Агрипина. Привлечен от овациите на тълпата, той се изявявал небрежно в цирка и театъра и всъщност се занимавал с дребни улични кражби и сбивания, макар и твърде зле прикрит. Най-хубавото нещо, което може да се каже за Нерон, е, че е оставил правителствените дела на своите министри. Сенека и Бур държали Сената подробно информиран по всички правителствени въпроси и по този начин си осигурили защита срещу гнева на майката на Нерон. Нерон заседавал като обществен съдия и всъщност се стремил да бъде справедлив в решенията си. Той игнорираше подигравките, които през последните години често бяха отправяни срещу трона от нахалния народ. Поради тези причини по-ранните му години изглеждаха поносими, особено в сравнение с последната част от царуването му.

58 г. сл. Хр. бележи промяна към по-лошо за императора. Първото събитие в тази Вторият период е влюбването му в Попея, разпуснатата съпруга на неговия придворен фаворит Отон. Когато се видяло, че Отон ще се противопостави на фамилиарните връзки на Нерон със съпругата му, той бил назначен на пост в Лузитания (приблизително днешна Португалия), за да не може да се намесва. Следващото събитие, което несъмнено е резултат от злото влияние на Попея, било убийството на майката на Нерон, Агрипина. Императорът се страхувал какви биха могли да бъдат последствията от този ужасен акт, но когато се завърнал в Рим след смъртта на майка си, бил посрещнат с най-екстравагантно обожание от сенатори и народ. След това императорът се показал изключително егоистичен, но в същото време слаб и колеблив, суеверен и страхлив, самодоволен и похотлив, и опасен по нрав към околните. Той все повече се поддавал на най-фрапантните и покварени разпуснатости. Към тези разпуснатости той съблазнявал както благородници, така и простолюдие, като давал публични вечери, където се практикувала и насърчавала открита неморалност. Изглеждаше, че самото население е било съблазнявано към пълна корупция.

Бур и Сенека продължили да действат като министри на Нерон, но с намаляващо влияние. Зли мъже, единият на име Тигелин, а другият Руф, се издигали на власт. През 62 г. сл. Хр. Бур умира, вероятно отровен. Сенека се опитва безуспешно да се оттегли в личен живот. Нерон публично се отрекъл от Октавия, след което я убил по най-жесток начин и се оженил за Попея. Сега, когато хазната била празна поради разврата на императора, мъже били отстранявани от пътя, за да може богатството им да бъде конфискувано.

Изгарянето на Рим. — Този трагичен холокост, най-известното събитие от царуването на Нерон, се е случил през 64 г. сл. Хр. От четиринадесетте региона, на които е бил организиран градът, само четири са оцелели, три са били напълно унищожени, а останалите седем са били повече или по-малко сериозно повредени. Някои от най-известните сгради на града са били разрушени, както обществени сгради, така и дворци. Дори дворецът на Нерон е бил опожарен. Хиляди къщи на обикновените хора и подобни на лавини жилищни сгради в по-бедните квартали са били унищожени. Безценни произведения на изкуството бяха унищожени, а писания с голяма правна и историческа стойност несъмнено бяха консумирани.

Може би е вярно, че Нерон е запалил пожара като фон на псевдотрагичния си разказ за епичното разграбване на Троя. Няма конкретна причина да се отхвърли идеята. Имаше и други истории. Твърдеше се, че той просто е попречил на ефикасните усилия за спиране на пожара. Според друго сведение, той е подпалил града, защото е искал да има възможност да го възстанови великолепно и да го кръсти на свое име.

Ако Нерон беше причинил или допуснал пожара, той се беше самонадеял. Той усети това и Изкуплението се извършваше чрез специални жертвоприношения на боговете. Оцелелите от пожара все още мърмореха. „Нито човешката помощ“, казва Тацит, римски историк, писал около сто години след раждането на Христос, „нито императорската щедрост, нито всички начини за умилиствяване на Небето, можеха да задушат скандала или да разсеят убеждението, че пожарът е станал по заповед“ (Annals xv. 44; Loeb ed., Tacitus, vol. 4, p. 283).

Преследване на християните. — Какво трябваше да направи Нерон? Трябваше да намери някой, когото да обвини за бедствието. Той намери изкупителна жертва в лицето на незаконната секта на християните, която по това време несъмнено беше натрупала значителна сила в града. Според Тацит: „Затова, за да пресече слуха, Нерон постави като виновници и наказа с най-голяма жестокост клас хора, мразени заради пороците си, които тълпата наричаше християни. Христос, основателят на името, беше осъден на смърт по време на управлението на Тиберий по присъда на прокуратора Понтий Пилат, и пагубното суеверие беше спряно за момент, само за да избухне отново, не само в Юдея, домът на болестта, но и в самата столица, където всички ужасни или срамни неща по света се събират и намират мода“ (пак там). Толкова за мнението на Тацит. След това той описва преследването на християните от Нерон: „Първо, призналите се членове на сектата били арестувани; след това, след разкритията им, осъден огромен брой, не толкова за палеж, колкото за омраза към човешката раса. И подигравки съпътствали края им: те били покривани с кожи на диви животни и разкъсвани до смърт от кучета; или били приковавани на кръстове и, когато дневната светлина се стопявала, били изгаряни, за да служат като лампи през нощта. Нерон бил предложил градините си за зрелището и направил представление в своя цирк, смесвайки се с тълпата в облеклото на колесничар или качвайки се на колесницата си. Следователно, въпреки вината, която е заслужила най-примерното наказание, се е появило чувство на съжаление, поради впечатлението, че те са били жертвани не за благополучието на държавата, а за свирепостта на един-единствен човек.“

(пак там, стр. 283–285).

Петър и Павел. — Това преследване от Нерон, което започна през 64 г. сл. Хр., не беше израз на каквато и да е правителствена политика относно християните. То произтичаше от собствената прищявка и каприз на Нерон — и като начин за бягство за самия него. Преследването беше жестоко,

но колко тежко е било то сега е невъзможно да се измери. Светоний, съвременник на Тацит, казва, че „наказание е било наложено на християните, клас хора, отдадени на ново и вредно суеверие“ (Нерон VI. 16; изд. на Лъоб, Светоний, том 2, стр. 111).

Няма съмнение, че стотици християни са претърпели мъченическа смърт в град Рим и е възможно да е имало и бунтове срещу тях в провинциите. Никой от езическите писатели не споменава Петър или Павел по име, но ранните християнски автори са единодушни в това да отнасят мъченичеството на тези апостоли към времето на Нерон и в Рим. Сред тях са Тертулиан (починал около 230 г. сл. Хр. ; Срещу Маркион iv. 5) и Евсевий (около 325 г. сл. Хр. ; Църковна история ii. 25 [5, 6]).

Старата тъмница от времето на Мамертим в покрайнините на Римския форум, недалеч от старата Сградата на Сената, все още е посочвана от туристите като мястото, където се предполага, че Павел е бил затворен. Датата на смъртта му може да се постави вероятно между 66 и 68 г. сл. Хр., годината, в която умира самият Нерон. Според древно предание Петър го е последвал в мъченичество, разпнат с главата надолу (вж. Евсевий, Църковна история, iii. 1; вж. AA 537, 538).

Смъртта на Нерон. — Докато спорадичните преследвания на християните в Рим продължават, Нерон е зает с възстановяването на града. Улиците са прокарани наново и са построени сгради с многобройни красиви и художествени елементи. Огромни суми пари са изразходвани за реконструкцията, пари, които е трябвало да дойдат от богатите хора в провинциите и от тежките данъци.

Но това не успокои хората. Сега вече не ставаше въпрос за ропот между тълпата. Благородниците, социалните и икономическите лидери на римския живот, били решени да направят промяна в управлението. Един от по-сложните заговори бил разкрит, заговорниците били изправени пред съд, осъдени и екзекутирани. Сред тях бил старият приятел и наставник на Нерон, Сенека, който напразно се опитвал да се оттегли от обществения живот и да избяга от град Рим и неговите опасности чрез пенсиониране. Сега Нерон успял да го включи в списъка на заговорниците и той умрял като престъпник.

През последните няколко години от живота си Нерон стана по-разточителен, по-ненадежден, по-разпуснат, по-зъл. Неговият безпочвен егоизъм сякаш не знаеше граници. Ранните му претенции като поет и художник продължиха до края. Още преди опожаряването на Рим той реши, че ще предприеме пътуване на Изток. Плановите му в тази посока бяха прекъснати от нетърпението му да види Рим възстановен. Накрая, през 66-та година, той тръгна и отсъстваше близо две години. Пътуването му беше публична демонстрация на покварена и покварена суета. След завръщането си той направи триумфално влизане в Рим, но това не разсея обществеността, и особено благородниците, от тяхното недоволство.

Нерон вече получавал новини за сериозни дезертьори сред провинциалните генерали. Галба, разположен в Испания, беше специално споменат, тъй като Виндекс, префект на една от галските провинции, му предложил да стане император. Галба се поколебал дали да участва в заговора, но Виндекс го развил. Нерон успял да обяви Виндекс за обществен враг, но по това време Галба бил решен да осъществи заговора. Народът се бунтувал срещу Нерон, сенаторите стояли настрана от него, а преторианците му отказали защита. Той избягал от Рим, след което Сенатът го обявил за обществен враг и постановил смъртта му. Докато Нерон лежал в мизерна къща край пътя, той опрял оръжие в гърдите си и роб го ударил. Точно когато умираше, войниците пристигнали, за да го вземат в плен. Тиранинът загинал в позор на тридесетгодишна възраст, след безславна четиринадесетгодишна царуване. Датата била 68 г. сл. Хр. .

VII. От Галба до Адриан (68—138 г. сл. Хр.)

Наследниците на Нерон, 68, 69 г. сл. Хр. — Скоро Галба, императорът на Испания, е избран от войниците си, за да запълни мястото на Нерон. Това бил първият път, когато император бил назначен от войниците си на бойното поле, далеч от Рим. И при този избор Рим се отдръпнал от старото семейство Юлии, което досега било дало всички цезари. Галба тръгнал за Рим. Разбира се, имало и други претенденти и той наредил редица заговорнически благородници да бъдат екзекутирани, някои без съдебен процес. Новият император бил решен да не упражнява сам имперската власт и приел номинацията на известен римлянин на име Пизон за свой сътрудник. Приветстван от Сената, назначаването на Пизон дълбоко обидило Отон, някогашен съпруг на съпругата на Нерон, Попея. Отон, самият той пълководец, спечелил на своя страна част от войниците и след това бил изправен пред преторианската гвардия, която го приветствала като император. Войниците изоставили Галба и когато той и Пизон се появили на форума, Галба бил убит веднага, а малко след това Пизон претърпял същата съдба.

Вестта за това объркване и кръвопролитие достигнала до Галия, където легатът Вителий приел молбите на войниците да бъде император. Легионите на Галия и Германия се обединили зад него и той продължил към Рим. Отон се срещнал с Вителий в Северна Италия и в последвалата битка бил убит, а армията му победена. Вителий потеглил към столицата, където безсилният Сенат го провъзгласил за император.

Междувременно се появи друг кандидат в лицето на Веспасиан, който тогава служеше на поста. като легат на Юдея. Семейството му е било практически неизвестно, но самият той успешно е изпълнявал важни отговорности. Бил е легат на легион в Британия и в крайна сметка е заемал консулски пост. В последните години от живота на Нерон в Палестина избухват тежки безредици и Веспасиан е изпратен там, за да смаже еврейското въстание. Докато изпълнява тази задача, армията на Изтока го провъзгласява за император. Армиите в Северна Италия също му предлагат лоялността си, започват да се насочват към Рим и побеждават противниковите сили на Вителий. Сенатът доброволно обявява Веспасиан за император. За по-малко от година той има трима наследници.

По време на тези важни династични промени какво се беше случило с Римската империя като цяло? Отново трябва да се отбележи, че извън империята не е имало велика сила, която да се възползва от объркването в Рим. Партия, единственият възможен претендент за римската власт, току-що е претърпяла отпор от римляните. В империята не е имало организирана партия на „опозицията“, която да се намеси в смутовете. Следователно, обичайният живот на империята е продължил въпреки смутовете в столицата. Вярно е, че онези години, през които армиите са марширували по пътя си към коронясване на съответните си генерали в Рим, са били смутени. Легатите, прокураторите и проконсулите в някои от провинциите са били свалени от власт. Неизбежно е било да има смущения в бизнеса, особено след като благородници с инвестиран капитал са били замесени в последователни правителствени промени. Но като цяло животът в империята е протичал точно както преди повече от сто години, когато почти анархията е съпътствала убийството на Юлий Цезар. Търговията е продължила да се движи в открито море. Земеделците са си вършили работата. Легионите са продължили да изпълняват стражата си, избирайки генералите, на които да останат лоялни. С цялата корупция, сред населението е имало солидна прослойка, домове, в които бащите и майките са продължавали да изпълняват дълга си към децата си и да дават основа за жизнения живот на своите общности. Жреците са изпълнявали задълженията си в езическите храмове. Поклонниците на

Мистериозните култове продължили с поклонението си. Християнството продължило да расте като квас на доброто сред хората.

Веспасиан, 69—79 г. сл. Хр. — Веспасиан оставил Тит, по-големия си син, да продължи покоряването на бунтовните евреи, докато сам бавно се придвижвал към Рим. За интересите му в столицата се грижели Муциан, легат на Сирия, и Домициан, по-малкият син на императора.

Тит умело завършил задачата, започната от баща му. Йерусалим бил обсаден през пролетта на 70 г. сл. Хр. и до края на август, след ожесточена съпротива, бил превзет и почти напълно разрушен. Тит се завърнал в Рим триумфално, носейки със себе си хиляди пленници и голяма плячка. Арката на Тит, която все още стои в Рим, отбелязва победата му.

(За подробно описание на еврейските войни и разрушението на Йерусалим вижте том.)
V, стр. 73–78.)

Точно когато Веспасиан поема императорския пурпурен орден, някои от легионите, които го подкрепят в Галия и Долна Германия, се опитват да прекъснат отношенията си с Рим и да сформират отделно правителство в галските провинции. След демонстрация на сила от Муциан обаче легионите се връщат към задълженията си и бунтът утихва. Но тъй като редица спомагателни легиони с племенен характер се включват в този бунт, оттогава нататък римското правителство става практика да разпределя племенните спомагателни войски в части от империята, отдалечени от родните им земи, за да се сведе до минимум рискът от подобни избухвания.

Когато Тит се завърнал от Палестина, Веспасиан го назначил за префект на преторианите и му дал му трибунската власт – авторитетът, но не и длъжността на трибун. Заедно те дадоха солидно ръководство на империята. Основният им принос вероятно беше в областта на финансите, където пестеливостта на Веспасиан възстанови хазната, опразнена от екстравагантността на предишните императори. Няколко провинции бяха реорганизирани и имперската отбрана беше засилена чак до Британия на север и по границите, образувани от реките Рейн, Дунав и Ефрат. В страната впечатляващи строителни проекти придадоха вид на просперитет на новия режим. Изгорелият Капитолийски храм беше възстановен, издигнат беше храм на мира и започна работа по огромния Колизеум, чиито руини все още съществуват. Управлението на Веспасиан беше толкова стабилно, че когато той почина през 79 г., Тит успя да го наследи без смущения.

Тит, 79—81 г. сл. Хр. — Синът се оказа достоен наследник на способния си баща. За съжаление, царуването му било кратко; затова той не успял да изпълни голяма част от ранните си обещания. Паметта му била помрачена и от две бедствия. През 79 г. Везувий изригнал и погребал във вулканичната си лава градовете Помпей и Херкуланум, чиито разкопани руини предоставили богат източник на знания за римския живот в Италия през 1-ви век от християнската ера. Година по-късно Рим отново претърпял катастрофален пожар, който горял три дни и оставил голяма част от града в руини. Тит обаче не бил обвинен за тези катастрофи и когато починал през 81 г. сл. Хр., той бил дълбоко оплакан от империята. По-малкият му брат, Домициан, наследил без опозиция.

Домициан, 81—96 г. сл. Хр. — Новият владетел се интересувал искрено от политическия, социалния и литературния живот на империята; но доброто, което постигнал, било скрито под омразата, която предизвикали неговите насилствено-авторитарни методи. Въпреки това, историята документира имперския напредък под негово ръководство. Той разрешил кампания от Британия към Каледония (Шотландия) и самият той повел армия през Рейн към Германия, където анексирал част от земята, разположена на изток от реката. Въстание на два легиона, разположени в

Майнц е лесно потушен и това води до политика да не се разполага постоянно повече от един легион на едно място. Въстанието на германските племена отвъд долното течение на Дунав е потушено с по-голяма трудност и споразумението, което Домициан сключва с тях, не е трайно.

В началото на царуването си той наложил уважение към обожествените императори и основал свещенически колеж на Флавиалите за поклонение на починалия си баща и брат. Самият той приел титлата *dominus et deus* („господар и бог“) и по този начин засилил поклонението пред императора в цялата империя и допринесъл за преследването на християнската църква. Несъмнено по това време апостол Йоан бил заточен на Патмос, а редица други ученици се предполага, че са били убити по време на това царуване. Колко широко разпространено и колко тежко е било преследването, сега е невъзможно да се каже, защото в непосредствените записи за царуването има много малко информация за него. Повечето от препратките към него са в по-късни християнски писания, като тези на Тертулиан. Това преследване не представлява умишлена имперска политика, а подобно на това на Нерон, е резултат от автократичното отношение на императора и негодуванието му към група религиозни хора, които отказали да се съобразят с общото поведение на римския народ. По същата причина той наложил тежки удари на някои евреи, които все още били неспокойни от поражението си отпреди двадесет години.

Управлението на Домициан, което продължи до убийството му през 96 г. сл. Хр., беше белязано от все по-ожесточени конфликти със Сената. Редица водещи сенатори бяха екзекутирани по обвинения в държавна измяна, а когато тиранинът почина, името му беше заличено от официалните записи от Сената, а паметта му беше прокълната.

Нерва, 96—98 г. сл. Хр. — Заговорниците, които отстранили Домициан през есента на 96 г., избрали за негов наследник възрастен сенатор, известен като Нерва. Той бил човек с висок характер, но не бил достатъчно силен, за да се справи с проблемите, наследени от предшественика му. Затова приел Траян, легата на Горна Германия, да служи при него. Както Веспасиан направил с Тит, Нерва дал на Траян трибунската власт и империума на проконсул.

Освен прехвърлянето на разходите за правителствените пощенски услуги от градовете към императорската хазна и решението да се отпусне държавна помощ на сираци, има малко записи за управлението на Нерва. Когато той починал през 98 г., Траян го наследил.

Траян, 98—117 г. сл. Хр. — Новият император е родом от Италика в Испания и е бил първият владетел, избран от провинциите. Той се оказа добър избор. Характерът му беше солиден, притежаваше висок административен талант, беше успешен генерал и скоро спечели уважението и обичта на своя народ. Под неговото управление процъфтяваше организираното управление, войската беше под контрол, бедните деца бяха изхранвани, земеделието беше насърчавано, предприета беше пищна строителна програма, а магистралите в провинциите бяха подобрени и разширени. Такива планове струваха пари, но финансите бяха поставени на солидна основа и временно се оказаха равни на натоварванията, които им бяха поставени.

Голяма част от царуването на Траян е заета с военни кампании. В две тежки войни той добавил Дакия, северно от Дунав, към списъка с римските провинции. По-късно, от 113 г. нататък, той предприел завладяването на Партия. Това прекрачило границите, определени от Август, и много историци смятат, че Траян е бил неразумен да се опитва да разшири римската територия.

Това иначе проспериращо царуване е помрачено от две събития. Едното от тях е сериозен бунт на евреите в Северна Африка, Кипър, Египет и Месопотамия. Бунтът е достатъчно сериозен, за да изисква голям брой римски войници, за да бъде покорен.

Загубите на човешки живот бяха големи и от двете страни. Евреите се сражаваха фанатично и ужасни кланета бяха извършени както от евреите, така и от техните врагове, преди въстанието да бъде потушено.

Другото събитие е преследване на християните. Траян обявява политика, според която те трябва да бъдат потискани. Запазено е интересно и важно писмо от Плиний Млади, управител на Понт, който пише до императора, че християнството се е разпространило толкова много в неговата област, че храмовете са пуснати, а занаятчиите, които изработват материали за поклонението на боговете, се оказват без работа. Той заявява, че неговата политика е била да вика пред себе си онези, обвинени в християнство, и ако те признаят вярата си, той ги е екзекутирал. В резултат на това храмовото поклонение е значително възстановено.

Траян отговаря и одобрява действията на Плиний, но похвално уточнява че ако някой е обвинен, че е християнин, той не трябва да бъде преследван, освен ако името на обвинителя му не е подписано под обвинението срещу него, и че онези, които се отричат от християнската си вяра, не трябва да бъдат наказвани. Смърт обаче трябва да бъде наказание за този, който се признае за християнин или се докаже, че е такъв (Писма на Плиний , том 96, 97).

Това е първата от поредица категорични политики, установени от римските императори за отношение към християните. Тази политика не е била отменена в продължение на 140 години и хиляди християни са загинали поради нея. Едва през 250 г. сл. Хр. , при император Деций, е обявена нова политика, която се оказва много по-сурова; тя е насочена към унищожение на цялата църква.

Сред християните, претърпели мъченичество под управлението на Траян, е сенчестата фигура на Игнатий, водачът на църквата в Антиохия в Сирия. Според преданията, въплътени в късните му биографии, той е бил арестуван и отведен в Рим. По пътя си се предполага, че е написал поредица от послания. Тези послания са създали въпроси, които отдавна тревожат учените. Писмата, ако са автентични, са забележително доказателство за много ранното установяване на силен епископат.

Историците са съгласни, че царуването на Траян е едно от най-добрите в дългите римски анали. Голяма загуба за империята е смъртта му в Киликия, на път обратно към столицата, през 117 г. сл. Хр. .

Адриан, 117—138 г. сл. Хр. — Точно преди смъртта си Траян осиновява братовчед си, известен в историята като Адриан, и този човек го наследява на императорския трон. Той е човек с изключителна енергия, дълбоко се интересува от изкуство и литература, с подчертано разбиране за елинизма. Той силно чувства отговорностите на управлението и прекарва голяма част от времето си в пътувания из империята. Не е експанзионист и изтегля римските сили от териториите на изток, наскоро придобити при Траян. Той осъществява редица административни реформи и се включва в активна строителна програма за пътища, сгради и акведукти. Най-важното му военно начинание е потушаването на поредното еврейско нашествие, което започва, когато той се заема да основе колония на мястото на стария Йерусалим. Въстанията в началото са спорадични и се справят локално, но през 132 г. въстанието става по-добре организирано и армията трябва да се обедини срещу него. Едва през 135 г. въстанието е окончателно потушено, с големи загуби на живот сред евреите. (За по-пълно обсъждане на въстанието, което се случи при император Адриан, вижте том V, стр. 79.)

Адриан продължи политиката на наследяване чрез осиновяване на достойни мъже, което е била започната от Нерва и поддържана от Траян. Но ние вече сме отвъд

исторически период, който е темата на тази статия – римската история във времената на Новия завет.

VIII. Римска култура, философия и религия

Римска култура. — Културата на Рим е заимствана от Гърция. Римляните не са били по природа артистични или поетични хора, а по-скоро практични, легалистични и милитаристични. Едва когато започнали да се наслаждават повече на териториалните си придобивки на Изток, те започнали да осъзнават елинистичната култура, която Александрийската епоха е издигнала от гръцката си среда и е разпространила в по-голямата част от източния свят. Тази култура се харесвала на римляните и те се стремели да я адаптират към своите нужди. Гръцки драматурзи, поети, художници, скулптори и философи намерили пътя си към Рим, били покровителствани там от сенатори и богати хора и с течение на годините римските интелектуалци, стимулирани от красотата и изяществото на гръцкото изкуство, започнали да имитират и романизират гръцките форми, които процъфтявали около тях.

Римска философия. – Никъде заимстването на култура не се е виждало по-ясно. отколкото при приемането на гръцката философия от Рим. В зората на християнската ера философиите на Платон и Аристотел преживяват временно затъмнение; но възраждането на платонизма през 3-ти век има забележим ефект върху теологията на александрийските християни, Климент и Ориген. На свой ред неоплатонизмът се превръща в култов съперник на християнството и дава на Августин зародиша за неговата доктрина за предопределението. По този начин влиянието на езическото продължава да достига до света чрез погрешни учения в църквата.

Софистите продължили да упражняват циничното си влияние. Човекът, казвали те, е мярка за всички неща. Следователно знанието и истината са относителни и това, което всеки човек знае, става истина за него; следователно две противоположни твърдения могат да бъдат верни. Циничният, но жалък въпрос на Пилат: „Какво е истина?“, зададен на Господаря на истината и запомнен от богослова Йоан (гл. 18:38), илюстрира затрудненото положение на софистите. Те привлекли към себе си голям брой псевдоинтелектуалци, които недостойно украсявали периферията на римското висше общество.

Епикурейската философия е била популярна в Рим. Нейните поддръжници са учили, че цялата субстанция е съставена от атоми. Животът, умът, душата и тялото са образувани от атоми. Те са учили, че няма минало или бъдеще за личността, защото атомите, от които е съставена душата, се разсейват при смъртта и следователно непрекъснатостта на личността е невъзможна. Следователно човек трябва да се възползва максимално от живота, докато е в ход. За епикурейците с устойчив ум подобно учение означаваше удовлетворение от добротата и готовността за помощ, най-доброто в себеизразяването; за по-слабите умове то означаваше самоугаждане и задоволяване на най-нисшите наклонности. Хораций и Лукреций бяха представители на римския епикурейство.

В стоическата философия е вплетено едно възхитително етично качество. Нейният създател е бил Зенон, финикиец, който проповядвал от Стоа Пойкиле, „рисуваната веранда“ в Атина, около 300 г. пр.н.е. Той свел цялата сила и материя до единство на телесността. Животът, казвал той, е в логоса, или божествения принцип, който прониква в цялата материя. Това довело до пантеистична концепция за Бог и изглежда внесло рационалност в материалната вселена. Да се намери рационален начин на живот означавало да се намери пътят към божествения ред и смисъл. Това стоиците наричали живот според природата. Да се направи това успешно означавало да се постигне добродетел, най-висшата цел на човешкия живот. Изпълнението на дълга към държавата, към хората и към себе си било най-висшият израз на добродетелта. От това трябва да израсне добре организирано общество.

начин на живот. Следователно, силна държава, добре управлявана, водеща хората по добрия път, е оптималното състояние на обществото. Павел се е срещнал с тази философия и с епикурейството на хълма на Марс в Атина (виж Деяния 17:16–21).

От Нерва, наследник на властния Домициан, императорите през следващите седемдесет години са стоици, които дават на Рим една от редките му „златни“ епохи. „Размишления“ на Марк Аврелий са оцелели и до днес като стимулиращо четиво. Но тъй като са искали най-доброто за стоическата държава, както са я замисляли, стоическите императори са били строги в преследването на незаконната секта на християните и на непокорните евреи. Стоиците са били етично предизвикателство за християнството.

Гръцката мисъл и култура, в своята космополитна елинистична форма, завладяха войнствения, нефилософски Рим. Но те не можаха да спасят Рим, защото елинизмът не притежаваше качествата на спасителен начин на живот. Рим упадна - от старост, от прекаляване, от липса на самодисциплина, от неспособност да бъде верен на най-доброто в себе си, от неспособност, най-вече, да намери Бога. То прие елинизма, колкото и неефективен да беше той, но го изопачи. Накрая прие християнството, но го доведе до отстъпничество. Последва военен, икономически, политически и етичен упадък – упадък на старостта и корупцията.

Примитивна религия. — Римската религия първоначално е била проста система, в която фетишизмът и магията са били смесени. Ранните римляни са били анимисти и са вярвали, че духовете обитават материални неща като дървета, камъни и някои животни и птици, притежаващи силата да влияят на живота на хората. Далеч в историята на класически Рим жреците все още са гадаели, като са наблюдавали птици в полет. Английската дума „auspices“ произлиза от двете латински думи avis, „птица“, и specio, „да гледаш“, отнасящи се до наблюдението на птица в полет.

Това суеверно отношение към природните неща доведе до вярването, че духовете или Демоните, които обикновено са били с пакостлив характер, трябва да бъдат умилостивени, за да се предотврати тяхното злонамерено нахлуване в човешките дейности. Съответно, религиозните обреди са били изпълнявани предимно за осигуряване на освобождаване от намеса на демони и второстепенно за осигуряване на тяхната помощ.

Следователно римската религия се е развила в един вид договор между хората и богове. По този начин, когато религиозните обреди са били изпълнявани правилно, духовете са били задължени да защитават или поне да не тормозят онези, които са ги умилостивявали. Римската религия увековечила тази концепция дълго след като духовете, към които е била насочена, били забравени. Тя е отразена в почитането на светците.

На духовете на фермата и дома, ларите и пенати, се обръщало специално внимание и те били почитани чрез специални домакински обреди. Веста станала богиня на огнището, а Церера - богиня на полето. Вулкан бил почитан като дух на огъня. Съществували и по-велики и по-могъщи богове, почитани на национална основа. Смята се, че Марс, по-късно бог на войната, е бил в първобитните времена земеделско божество. Юпитер, богът на небето, станал върховен в римския пантеон.

Разширеният пантеон. — Пантеонът на римските богове се разраства с течение на вековете и римският живот става все по-сложен. Тенденцията е била да се намират цели за поклонение в идеи, в понятия, а не в реални личности. Любовта, огнището, майчинството, плодородието, богатството, политическият гений и дори духът на самия град Рим, Рома — всички те са били почитани. Понякога тези абстракции са били персонализирани, понякога не.

Чуждестранните влияния силно повлияха на римската религия. Гръцката философия ускори разрушаването на доверието на римските интелектуалци в техните древни богове. Скептицизъм,

агностиците или атеистите, са били широко разпространени, особено в десетилетията преди раждането на Христос. В същото време, с разширяването на римската имперска власт, са били възприети много чужди богове. Ако боговете, които Рим вече е почитал, са донесли такъв просперитет, смятало се е, че добавянето на боговете на съюзнически или завладени държави би донесло допълнителна полза. Чрез признаването на чужди богове, римляните също така са намирали за по-лесно да си осигурят лоялността на завладените народи. Всъщност, като въпрос на политика, Рим е бил забележително толерантен както към политическите, така и към религиозните практики на завладените народи и, където е било възможно, ги е оставял непокътнати.

Само в провинциите, където съпротивата продължаваше, местните религии бяха потушени и Римски форми, наложени на народа. Пример за това е Галия, където друидските жреци са обвинени, че държат народа в състояние на безпокойство под римско управление. Дори в неспокойната Юдея, с която Рим е бил в съюз от век, на евреите е било позволено да запазят местната си политическа система, докато народният протест срещу Архелай през 6 г. сл. Хр. не е наложил замяната на имперски прокуратор. Дори тогава еврейската религия, странно атеистична, както изглеждала на римляните поради липсата на изображения, е била позволена да функционира. Въпреки че евреите отказвали да се молят на Рома, абстрактния гений на Рим, или на правителството, или на императора, им е било позволено да запазят поклонението си пред Йехова, стига да се молят за Рим.

Мистериозните култове. — Ориенталските мистериозни култове обаче не били приемани толкова самодоволно от римските власти. Тези култове били силно ритуални и лични. Всеки мистериозен култ се е съсредоточавал върху почитането на определено божество, като Дионис, Бакхус, Изида, Великата Майка (олицетворение на природата) или Митра. Поклонникът можел да се покланя и на други богове по случаен начин, но по-голямата част от неговата религиозна дейност била насочена към бога или богинята на култа. След като дал необходимите инструкции, жрецът на култа посвещавал поклонника и след това стъпка по стъпка и степен го водил по-дълбоко в мистериите на култовото поклонение. Предполагало се е, че той е достигал до все по-задълбочени познания за бога и, както се е вярвало, в крайна сметка е достигал до благоприятното преживяване на мистичен съюз с него. На това специално божество той винаги е разчитал за помощ в трудни моменти.

Въпреки че някои от ритуалите на култовете са били от по-тих вид и в по-голямата си част силно секретни, някои форми на култово поклонение са били диви оргии. Именно поради техния силно неморален и социално опасен характер Сенатът изгонва от Рим някои от култовете.

Мистериозните култове били много популярни сред обикновените хора по времето на Август и заменили старите римски богове на природата, в които хората до голяма степен били загубили вяра. Култът към Митра, често наричан персийски култ, който бил внесен от Изтока от войниците на Помпей около седемдесет години преди Христа, придобил голяма популярност в римската армия и до 3 век след Христа той бил неоспорим конкурент на християнството.

Поклонение пред императора. – Религията на гърците е била по същество поклонение пред великия и красивото. Такива универсални понятия като любов, красота и плодородие или конкретни елементи като земя, море и слънце са били персонифицирани и обожествени. Герои и героини, за които се е смятало, че са упражнявали голямо влияние в далечното минало, са били издигнати до позицията на богове. Смятало се е, че тези многобройни обожествени личности са се присъединили към още по-древните богове в дома им на планината Олимп. Там те са живели, обичали и

бореха се, докато ръководеха делата в света, макар винаги изолирани от своята божественост от всякаква дълбока лична загриженост за човечеството.

Имало е обаче три начина, по които боговете е трябвало да се занимават с човечеството. Смятало се е, че ако един човек постигне голям успех, той ще предизвика ревността на боговете и те ще продължат да унищожават богатството му, евентуално дори самия човек. Затова е било редно той да крие успеха си, за да не го накажат боговете. Предполагало се е също, че от време на време боговете се сближават с жени – или богините с мъже – и в резултат на това се раждат нови поколения забележителни мъже – или богове. Така се е предполагало, че Херакъл, известен на римляните като Херкулес, е син на Зевс, римския Юпитер, и жената Алкмена. Афродита, римската Венера, е предполагаемо дъщеря на Зевс и жената Диона. Смятало се е, че трето доказателство за божествена намеса се наблюдава, когато някой постига поразителен успех в предприятие или начинание. Така на народите от Изтока, които Александър Велики е завладял, е изглеждало очевидно, че той е обладан от божествен дух или гений, както го наричат латинците, и самите гърци в крайна сметка са споделили това мнение.

Според общоприетото мнение същото е било вярно и за Юлий Цезар и когато Октавиан, неговият племенник и наследник, се оказал изключително успешен в управлението на обширните територии на Рим, той скоро станал обект на поклонение, особено в някои места на Мала Азия. Дори мрачният Тиберий, лудият Калигула и плахият Клавдий били смятани за божества. Въпреки че презреният Нерон се смеел на собствената си предполагаема божественост, той въпреки това се гордял с нея с юношеска гордост. Веспасиан, който издигнал Рим отчасти от ямата, в която го бил довел Нерон, се предполага, че е казал, когато е умира: „Ще стана бог.“ Най-общо казано, култът към живите императори бил ограничен до определени провинциални области и не се насърчавал в Рим, където императорите били обожествявани едва след смъртта си. Калигула и Домициан обаче активно търсели поклонението на своите поданици.

Не е чудно, че когато римляните чули евреите да говорят за техния Месия – Избавител – и християните на Исус Христос като Бог, и от очакването им за Неговото триумфално завръщане като Цар, те заключили, че и двете същества трябва да са съперници на своя император и следователно двете религиозни групи са врагове на империята. Това обяснява отчасти решителността, с която римляните потушават многократните еврейски бунтове, и нарастващата им решителност да унищожат християнството. Християнският апологетик Тертулиан, пишейки около 225 г. сл. Хр., обяснява: „Вие не се покланяте на боговете“, казвате; „и не принасяте жертви за императорите.“ Е, ние не принасяме жертви за другите, по същата причина, по която не правим и за себе си – а именно, че вашите богове изобщо не са обект на нашето поклонение. Така че сме обвинени в светотатство и предателство. Това е основното основание за обвинение срещу нас – не, това е общата сума на нашите провинения“ (Апология, 10; ANF, том 3, стр. 26).

По времето, когато Август се утвърдил здраво в своя принципат и около времето, когато нашият Господ се родил във Витлеем, в Рим се зародило силно очакване, че от отчаянието на предходния период на гражданска война ще настъпи златен век. Надявали са се, че Август може да има син, който да въведе тази светла ера на траен мир и сигурност. За тази месианска надежда свидетелстват различни съвременни писатели (виж том V, стр. 61, 62).

IX. Християнството и империята

Християнството и държавата. – Посочено е, че римляните са били толерантни към религиите. С разширяването на териториалните си завоевания и придобивания, те са приемали боговете на новите си поданици и значително са увеличавали броя на вече притежаваните от тях. Една религия е била обявявана за незаконна само когато е била вредна за обществения морал, както в случая с култовете към Бакхус и Изида, или когато религията е била разбрана като страна в граждански бунт, както е било с друидизма в Галия.

Дори с решителния и религиозно упорит евреин, римляните се стремяха да бъдат широко скроени. Но те не можеха да разберат защо той възразяваше и бунтуваше, когато те донесоха свои собствени богове в Палестина. Те не можеха да разберат как евреите могат да се покланят на Бог, който не може да бъде визуализиран; това им се струваше вид атеизъм. Те се присмиваха на спазването на седмия ден, съботата, което според тях беше просто възможност за еврейско безделие. Те негодуваха от факта, че евреите отказват да се покланят или на Рома, на божествения дух на римския народ, или на гения на императорите. Те знаеха, че има връзка между определени догми на еврейската вяра, особено техния месианизъм, и гражданското им безпокойство под римско управление. Именно такива съображения, добавени към техния бунтарски дух и провокативни действия, в крайна сметка доведоха до войни, които почти унищожиха еврейската раса.

Но в по-ранните години на контакт завоевателите се стремяха да бъдат разбирателни. Когато Еврейските водачи се съгласиха да се молят за императора и неговия народ, римляните приеха отстъпката. Те наблюдаваха евреите и потушаваха спорадичните им бунтове с желязна ръка, но толерираха религията им.

Ако евреите бяха приели християнството като още една еврейска секта, подобно на есенизма или фарисейството, случаят с християнството щеше да бъде различен – всъщност в повече от един аспект. Християнските евреи започнаха с концепцията, че то е религиозно реформаторско движение в рамките на юдаизма, спасителен квас, който в крайна сметка ще проникне и изкупи цялата еврейска раса. Но мнозинството от евреите не споделяха това мнение. Хиляди от тях приеха християнската вяра, но расата официално я отхвърли, по причини, които Евангелията и Деянията ясно показват.

Следователно християнството не можело да се представи пред света като еврейска секта. По този начин то нямало национални корени. В очите на Рим то било новосъздаден култ и нямало законно положение до началото на IV век. Затова Нерон, когато се нуждаел от изкупителна жертва за опожаряването на Рим, намерил удобна жертва в християнството. Век по-късно било лесно да се обвини незаконната секта за бедствията от земетресения и епидемии, от които римският народ страдал по време на управлението на Антонин Пий и Марк Аврелий, а тези иначе благородни и благосклонни императори преследвали християните жестоко.

Римско гражданство и християнство. — Не е ясно как римското гражданство се е разпростряло отвъд границите на привилегированите класи в столицата. При Август Цезар то постепенно е било предоставяно на провинциите, но дори тогава е било ограничено до отделни лица.

Тарс, родният град на апостол Павел, е илюстрация на това как вероятно е било придобито римско гражданство. Векове преди раждането на апостола той е бил важен политически и търговски център. Там е имало обичайното смесване на населението, наблюдавано във всеки търговски град. Освен коренните жители, е имало и гърци, които са се заселили както преди, така и по времето на Александър Велики. След много превратности и известен упадък, градът е възстановен под управлението на Антиох Епифан и повече гърци, заедно с други от по-малко облагодетелствани гръкоговорящи земи, дошли в Киликия и нейната столица.

Без съмнение евреи са живели в Тарс в продължение на много поколения, но много повече са се присъединили при управлението на Антиох Епифан. Вероятно много от тях са били консерватори, които Антиох с удоволствие е изселил от Палестина, която се е стремил да елинизира. Резултатът е голяма еврейска колония в Тарс, сравнима с, макар и не толкова голяма, колкото селището в Александрия, в южния ъгъл на Средиземно море. Както и в Александрия, тогава в Тарс е имало два основни елемента в населението - езичници и евреи - и двата са били повече или по-малко недружелюбни. Вижте Диаспората.

През годините Тарс се е развил в самоуправляващ се метрополис, а гърците и евреите вероятно са били пълноправни граждани на общността. Както в Александрия, евреите от Тарс вероятно са упражнявали гражданството си като „племе“ – управленско устройство, често използвано както в гръцки, така и в римски градове. Предполага се, че „роднините“, които Павел споменава в Рим. 16:7, 11, 21, са били съплеменници в политически смисъл и са дошли от Тарс.

Но това тарзийско гражданство не означава римско гражданство. По време на Юлиевите войни от 55 до 31 г. пр.н.е. тарзийците са благосклонни към Цезаровата партия и това става полезно както за Юлий Цезар, така и за Октавиан. Ако римското гражданство не е било разширено до фаворити в Тарс по време на ерата на Помпей или преди това, то вероятно е било използвано като награда за лоялността на Юлиан през тези години на ожесточена партизанска борба. Възможно е това да е било времето, когато семейството на Павел е получило римско гражданство. Това би било пълноправно гражданство, имащо значение във всяка част от обширната юрисдикция на Рим. Не е известно какво доказателство за статута си би трябвало да носи един гражданин, когато пътува, тъй като все още не са идентифицирани документи за пълномощия от този вид.

Невъзможно е да се знае кога семейството на Павел се е преместило в Тарс. Няма причина да се да се припише преданието, което Йероним повтаря, че семейството е било преместено там от Гишала в Палестина по време на ранните римски войни в Палестина. Фактът, че Павел е бил фарисей, показва или че семейството се е преместило от Палестина късно, след като сектата е била сформирана там, около 150 г. пр.н.е., или че, след като се е установило преди това в Тарс, е приело принципите на сектата, докато те са се разпространявали сред разпръснатите евреи, диаспората.

Във всеки случай, Павел, гражданин на Тарс и вероятно принадлежащ към една от политическите „племена“ също е бил римски гражданин. Тази позиция той е имал от баща си, а не чрез покупка (Деяния 22:28). Той я е твърдял неведнъж и е използвал показателно привилегиите ѝ (гл. 16:37; 22:25–28; 25:8–12, 21–25; 26:30–32; 28:17–20).

Римското гражданство е давало на притежателя си известна защита от потисничество от страна на магистрати или полиция и по-твърдо право на върховна справедливост. Гражданин, осъден на смърт, не е можел законно да бъде бит с бой или, още по-лошо, без справедлив съдебен процес и е имал право да обжалва пред императора като главен магистрат на римската държава. Че това не винаги е спасявало човек от безгрижието, безразличието или тиранията на местните власти, се вижда от факта, че Павел е бил бит с бой без пълен съдебен процес във Филипи (Деяния 16:19–24) и поне още два пъти в други случаи (2 Коринтяни 11:25). Че римското гражданство е могло да донесе на човек по-голяма надежда за справедливост, се вижда от грижата, с която магистратите на Филипи се опитвали да изкупят предишната си грешка в отношенията си с Павел (Деяния 16:35–39), и от факта, че обжалването на Павел пред Цезар го е предпазило от ръцете на фанатичните и отмъстителни евреи в Йерусалим (гл. 25:8–12).

Има доказателства, които сочат, че срокът, в който една жалба трябва да бъде удовлетворена чрез официално обвинение, преди тя да бъде отменена, вероятно е бил две години. Тъй като при пристигането на Павел в Рим като затворник, римските евреи не са били обвинени

срещу него (Деяния 28:17–22) и очевидно от Палестина не са дошли обвинения, делото му очевидно е било отменено по подразбиране и той е бил освободен.

Християнството и падението на Рим. – С оглед на изтощителните слабости, които съществуваха в римската конституция и в римския обществен и частен живот, изглежда странно, че толкова умел историк като Едуард Гибън е основал великата си история на напълно погрешна предпоставка. Една вечер през октомври 1764 г. този автор на известната и все още фактически достоверна „История на упадъка и падението на Римската империя“ седеше сред руините на древен Рим. Докато останките от този град се открояваха пред него, Гибън се замисли за причината за краха на това, което някога е било славна империя, както много историци са размишлявали преди и след това. Добре запознат с историята на Римската църква през Средновековието и с претенциите ѝ да бъде наследник и наследник на Рим, Гибън смяташе, че е идентифицирал основната причина за падението на Рим: това е християнството, каза той.

Не е чудно, че евангелските християни са отхвърлили теорията на Гибън. Истината е, че Рим вече е бил в опасно състояние, липсвал му е само силен външен враг, който да му нанесе смъртоносен удар, когато Юлий Цезар го е спасил. Отново и отново Рим е бил спасяван, едва навреме, от Август Цезар, Веспасиан, Траян, Марк Аврелий и Константин. Християнството, спасителната сол на Рим, е дало на империята удължен живот. Голяма част от същността на езическия Рим – от неговата религия, закон и управление – е била увековечена в Римската църква, чиито историци я смятат, в някои важни аспекти, за законен наследник на несъществуващата Римска империя.

Библиография

Източници

- ЦИЦЕРОН, МАРК ТУЛИЙ. [Есета.] Предимно философски, но с важни правни и политически данни. А Стандартното издание на произведенията на Цицерон, с латински текст и английски превод, се намира в класическата библиотека „Лъоб“.
- ДИОН КАСИЙ КОКЦЕЯН. Римска история. Вижте бележката, том V, стр. 80, 81.
- ЙОСИФ ФЛАВИЙ. Еврейските древности; и Еврейската война. Вижте бележката, том V, стр. 81.
- ВЕЛЕЙ ПАТЕРКУЛ, ГАЙ. Сборник по римска история. Кратък очерк на гражданските войни и принципата до 30 г. сл. Хр., пристрастен в полза на Тиберий. В Класическата библиотека на Лъоб.
- САЛЮСТИЙ КРИСП, ГАЙ. [Съчинения.] Източник на история, обхващащ периода 120–65 г. пр.н.е., фрагментарен в по-късния период, но високо ценен. Салюстий е бил привърженик на Юлий Цезар. В Класическата библиотека на Лъоб.
- Класическата библиотека „Лъоб“. Серия от научни издания на различни класически произведения на оригиналните езици. придружена от английски версии от различни преводачи. Томовете се издават на нередовни интервали. Тази серия е издавана от различни издателства, по-рано от William Heinemann, Лондон, и GP Putnam's Sons, Ню Йорк; сега от Harvard University Press, Кеймбридж, Масачузетс.
- СЕНЕКА, ЛУЦИЙ АНЕУС. Морални есета. Философски и моралистични есета от наставника на Нерон. Ценно издание на произведенията на Сенека, с английски превод, се намира в класическата библиотека „Лъоб“.
- ЛИВИЙ, ТИТ. История на Рим. В началото на християнската ера Ливий пише пълна история на Рим чак до неговото собствено време, от сенаторска гледна точка. Той започва с идването на Еней. Неговото творчество е артистично, патриотично и морално. Липсва му критично отношение и не винаги е точен. Важни части от великото му творчество липсват. Стандартното издание е в библиотеката „Лъоб Класикъл“.
- Светоний Транквил, Гай. Животът на цезарите. Вижте бележката, том V, стр. 81.
- ТАЦИТ, ГАЙ КОРНЕЛИЙ. Анали и истории. Вижте бележката, том V, стр. 81.

Властите

- БОУК, АРТУР ЪР. История на Рим до 565 г. сл. Хр., 4-то издание. Ню Йорк: The Macmillan Company, 1955. 569 стр. Обзор, в стил учебник, точен и добре балансиран, с необходимото внимание към социалния живот и изкуството.
- БЪРИ, ДЖОН Б. История на Римската империя от основаването ѝ до смъртта на Марк Аврелий. Ню Йорк: Харпър и Брадърс, 1893. Отличен учебник.

КАНФИЙЛД, ЛЕОН ХАРДИ. Ранни преследвания на християните. Ню Йорк: Columbia University Press, 1913.

Внимателна, критична история на преследванията, насочени срещу християните от езическия Рим до времето на Адриан включително.

ФАУЛЪР, УИЛЯМ УОРД. Религиозният опит на римския народ. Лондон: Macmillan & Co., Ltd., 1911. 504 [стр.](#) Внимателно обобщение на променящия се религиозен живот на римляните от най-ранни времена до епохата на Август.

ФРИДЛЕНДЕР, ЛУДВИГ. Римски живот и нрави в ранната империя. Преведено от немски.

Лондон: G. Routledge and Sons, Ltd., 1908–13. 4 [тома](#). Напълно информативно произведение, със забележително малко пристрастия.

ГИБЪН, ЕДУАРД. История на упадък и разпадането на Римската империя. [Ред.](#) от Дж. Б. Бъри. 7 [тома](#).

Лондон: Methuen and Co., Ltd. Все още авторитетно след близо два века, кратко и подробно, с не малко антихристиянски уклон. Bury's е най-доброто издание.

ГЛОВЪР, ТЕРОТ Р. Конфликтът на религииите в Ранната Римска империя. 3-то [издание](#). Лондон: Methuen and Co., ООД, 1909. 359 [стр.](#) Преглед на различните религиозни развития в имперски Рим.

МЕРИВЕЙЛ, ЧАРЛЗ. История на римляните по време на империята. Ню Йорк: D. Appleton and Company, 1887. 7 [тома](#) в 4. Написано от източници, подробно и критично по здравомислещ начин, но многословно и небалансирано.

МОМЗЕН, ТЕОДОР. Историята на Рим. Ню Йорк: C. Scribner and Company, 1885. 4 [тома](#). Също в Everyman's Library. Цялостна, внимателна и безпристрастна история, с майсторски анализи на изворова информация.

_____. Römische Staatsrecht. [Vol.](#) 1 от Handbuch der römischen älterthümer. Лайпциг: S. Hirzel, 1871–88.

Най-майсторско тълкуване на римската политическа и правна система.